

ТЕАТР ЛЕСЯ КУРБАСА В КОНТЕКСТІ АНТРОПОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ РУДОЛЬФА ШТЕЙНЕРА

Неординарність постаті Леся Курбаса, який і нині є прапором сучасного українського режисерського мистецтва, і досі недостатньо розкрито й осягнута у всьому її масштабі. І досі виникають питання: чому, маючи університетську класичну філософську освіту, він стає актором? Чому, маючи велику акторську обдарованість і неабияку сценічну фактуру, починає експериментувати в галузі режисури? Чому, вже маючи визнання як режисер, починає паралельно займатися педагогічною роботою? Відповіді майже на всі запитання можна знайти, звернувшись до його великої теоретичної спадщини, навіть поверхове ознайомлення з якою дає можливість побачити людину не тільки великих творчих устремлінь, а й людину філософського складу мислення.

Дослідження теоретичної спадщини Курбаса відкриває такий глибинний узагальнено-філософський зміст, який надає можливість зрозуміти все коло питань, пов'язаних із створенням його театральної системи, і навіть більше — вводить український театр у контекст світової культури. У своїх філософських роздумах щодо подальшого розвитку мистецтва, театру зокрема, Курбас намагається знайти шлях оптимальної реалізації закладених у них можливостей узагальненої думки про світ і людину.

Вміння Курбаса узагальнювати і бачити суть будь-якого явища або людини, схильність до філософських міркувань і глибокого аналізу саме й є тією підставою, на якій сформувався театр Курбаса як цілісна режисерська система.

Леся Курбас прийшов на українську сцену в період надзвичайно серйозних і значних змін. Доба назріваючих революційних перетворень у кінці XIX — початку XX століть стала періодом інтенсивних пошуків і в галузі художньої творчості. Це був час, коли побутова картина світу вже не здатна була давати уявлення щодо об'єктивної реальності. Початок режисерської діяльності Курбаса якраз збігається із часом, коли у

літературі та мистецтві, які відчули це раніше й особливо загострено, відбувається посилення, з одного боку, індивідуально-особистісної свідомості, з іншого — інтелектуального, філософського начала. Для періоду на зламі XIX—XX століть характерне народження нового типу свідомості, нового мислення у мистецтві, театральному зокрема, що в свою чергу вимагало вироблення інших принципів художньої виразності, інших співвідношень мистецтва і дійсності. Об'єктом дослідження у мистецтві стає не реальний світ, у якому живе людина, а її душа і значення митця визначається тим, як глибоко він зрозумів і передав свою душу. Таким чином, основою розуміння світу стає пізнання уявлень про нього того чи іншого митця; отже, виникає не так аналітично-логічна, як суб'єктивно-особистісна система проникнення в сутність світу, яка здатна відкрити завісу над таїною буття. Відображення звичайної реальності вже не може бути змістом справжнього мистецтва, вважає Курбас. Аналізуючи структурні елементи нового мистецтва, одним з них він вважає “свободу від наслідування реального життя і старого мистецтва”. Єдине, що гідне уваги митця і що може бути об'єктом невмирущого мистецтва — внутрішні відчуття “я” кожного митця, його переживання світу. Мистецтво не повинно копіювати дійсність, інакше воно буде лише поганою копією зовнішньої подоби доступної реальності. Справжня функція мистецтва полягає у можливості прилучення до вічного та надає можливість втілення справжнього “я”, внутрішні зміни якого визначені вічністю. Справжнім змістом нового мистецтва мають стати “ті елементи свідомості, — пише Курбас, — які митець зорганізовує у себе, далі через зорганізований матеріал організує у сприймаючих”.

Соціальні потрясіння, викликані війною і революцією, стали і для Курбаса важливим рубежем у загальній еволюції його особистості,

його внутрішнього “я”, його самосвідомості, яка розцінювалась ним як психічно активна субстанція, що містить все можливе розмаїття всесвіту. Драматичні ситуації, пов’язані з цим періодом, самотність Курбаса — все це передавало його прагнення вирватися за межі побутової емпірики, подолати її, визначити своє місце у світі, як і місце відстоюваних ним принципів, яке визначається координатами вічності. “Нехай не говорять, що мистецтво — це фізіологія. Ми є мікро-кос-мос”, — рішуче висловлює свою думку режисер, і далі продовжує: “митець той, що у відчужанні творчому сильніший від існуючих категорій”. Тому не є випадковою його зацікавленість доктриною Рудольфа Штейнера, який на початку ХХ століття користувався у Європі великою популярністю і мав значний вплив на кола творчої інтелігенції.

Розробка Штейнером питань педагогіки, мистецтва, медицини через дослідження людського духу справляло враження формування якоїсь нової експериментальної науки, здатної вирішити ті духовні і філософські проблеми, які стояли перед інтелігенцією у той період. З теоріями засновника антропософії Штейнера скоріш за все Курбас познайомився під час перебування у Відні, коли штудював філософію у Віденському університеті. Штейнер ставить в основу антропософської доктрини вчення про людину, яку розглядає як громадянина трьох світів — фізичного, душевного і духовного. Якщо фізичний світ проявлений, то людина, яка прагне гармонії, повинна розвинути і те невидиме, закладене в ній. Особливо це стосується духовного начала, що вимагає пробудження і розвитку, тому що саме воно і зв’язує людину із вічністю і праісторією, досвід якої відбивається в якості несвідомого знання у підсвідомості. До його усвідомлення і слід прагнути, тому що орієнтація на внутрішнє духовне життя є запорукою виходу на вищий рівень осягнення світу і його законів.

У цьому ракурсі близькою для Курбаса, якою хвилювала проблема конструктивної ролі людського духу, виявилась думка Штейнера про створюючі сили людської особистості та здатність людини вольовим зусиллям проникнути у світ надреального, якому по суті притаманна більша реальність, ніж побутовій реальності. Врешті-решт, зусилля Штейнера послугоувались одній меті — ствердити людину у знанні її вічного існування, яке може бути осягнене лише інтуїтивним шляхом. Ця ідея, котра ще з юності захоплювала Курбаса, і стала, ймовірно, причиною захоплення доктриною Штейнера. У щоденнику режисера можна знайти такий запис: “Мистецтво — це ... добитися у іншого активності в напрямку інтуїтивного схоплення і пережиття

речі, ... якою вона є в суті, ... в космічному, якою вона є в нас”. Крім того, Курбаса приваблювала ідея особистого удосконалення, що пропагував Штейнер, ідея можливості виявлення в собі вищої божественної сутності, що існує у своєму ідеальному вигляді вічно. Гостро відчуваючи коливання історичної почви, він знаходить у вічності те, чого не бачить в оточуючій його емпіричній дійсності. “...все-таки я в космосі і в його законах, а не в законах матерії”, — записує у своєму щоденнику Курбас. Тому революційні зрушення початку ХХ століття сприймаються ним як процес визволення світового духовного начала, визволення особистості від матеріальної залежності і сходження до набуття чистої духовності. Людина стає для нього індивідуальністю, що перебуває на грані побуту і буття, час — часом не “побуту”, а “буття”, і — вже тут, у межах буття, Курбас знаходить “опорні пункти” для подальшого моделювання свого театру, який пізніше він назве “театром образного перетворення”. В історію світової культури Лесь Курбас увійшов саме як творець “театру образного перетворення”, який остаточно сформується у 30-ті роки. На шляху створення своєї театральної системи Курбас постійно звертався до різних філософських вчень. В його теоретичній спадщині можна знайти посилання на різні філософські течії — від давньої індійської, античної, німецької класичної філософії до філософії ХХ століття. Але термін “перетворення”, хоча на той період і без конкретного зв’язку із засобами виразності у театральному мистецтві, вперше з’являється в лексиконі Курбаса саме на початку 20-х років. Це пов’язано з тим, що для вияву багатієрархічної системи, якою уявлявся світ, йому вже недостатньо трьох вимірів. Втілення всього комплексу переживань стає вже неможливими в координатах планіметрії — тут необхідний інший простір, новий вимір глибини трансцендентного світу. Цим другим простором, у якому перебуває людина в пошуках свого місця у всезагальному космічному бутті, для режисера стає простір людської свідомості.

Цілеспрямований і принциповий шлях Курбаса від побутового реалізму до театру “образного перетворення” визначається як новою системою образного мислення, що характерно для того часу, так і індивідуальними особливостями його світвідчужання. Сам Курбас вважав, що “образне перетворення” неминуче у театрі, тому що пряме відбиття дійсності, побоювання таїни, недовомленості перетворює театр на ілюстрацію слів автора, тоді як “мистецтво — це творчий трепет перед невідомим”. Проте мистецьке перетворення життя, здатне у сконцентрованому образі передати істинний сенс буття, надає мит-

цеві можливість проникнути за грань відчутного світу й виявити потенціальний сенс явищ та їхню справжню сутність.

Безперечним для себе він вважає те, що театр, як багатоваріантна структура, здатен художньо відбивати всезагальне, як таке, у людській свідомості. Він розглядає мистецтво, театр зокрема, як певну модель світу, в якій повинні відбитись усі взаємозв'язки буття і не тільки в його земному прояві, а й у космічному. Тому і театр для нього — це “мистецтво чотирьох вимірів”, завдання якого — прорив у вищі сфери буття.

В свою чергу розуміння буття в цілому у Курбаса передбачає три, тісно пов'язані між собою, глобальні складники: це космос, земне буття і людина. Причому, людина у нього виступає як активне начало, здатне силою свого духу, розуму і свідомості трансформувати реальність; як посередник між земним буттям і космосом, як багаторівнева система, яка сприймає світ і проявляє себе в світі в залежності від ступеня духовного розвитку. У зв'язку з цим стає зрозумілим, що на одному з етапів роздумів про світ і можливості мистецтва щодо втілення його у всій складності, Курбас звертається до антропософії. Антропософія приваблює його як вчення про людину, що є носієм прихованих вищих сил і здібностей, яке спрямоване на розвиток органів надчуттєвого сприйняття, а також мислення, почуття і волі з метою пізнання позаматеріальних світів і перетворення духовної і фізичної природи людини.

1. *Лесь Курбас*. Березіль. Із творчої спадщини.— К., 1988.

За Курбасом “митець той, що у відчуванні творчому сильніший від існуючих категорій”.

“Зміст — ті елементи свідомості, які митець зорганізує у себе, далі через зорганізований матеріал організує у сприймаючих” (1, С. 39).

Аналізуючи структурні елементи нового мистецтва, одним з них вважає “свободу від наслідування реального життя і старого мистецтва” (1, С. 39).

Пізніше у щоденнику, 10 липня 1920 року, Курбас посилається на Штейнера саме в той час, коли його хвилює проблема дослідження театру як форми існування людського духу. І тут зрозуміло, що проблема осягнення всіх можливостей людської свідомості стає для нього одним з основних факторів у пошуках оптимального змісту і форми при створенні своєї моделі світу. При цьому він чітко поділяє світ на реальне матеріальне буття та буття людського духу. На його думку, театр — це “могутній засіб перетворення грубого в тонке, підняття в вищі сфери, перетворення матерії”.

Театр Леся Курбаса — це рух людського ідеалу до “перетворення світу” через його інтелектуальне і художнє переосмислення. Він стає засобом конструювання життя, бо всі його складники мають аналоги у всіх елементах всесвіту. По суті, вся режисерська практика Курбаса була націлена на пошуки такого рівня вияву мистецтва, коли воно перетворюється на “одну з паралельних частин продовження життя, космосу”. На його думку, світ — найкращий твір мистецтва, сонячна система, космічний порядок і своєрідна енергія, перетворена в іншу якість, коли за “реальністю висвітлюється нове співвідношення, яке в більшій мірі охоплює саму річ”. “Образне перетворення” дійсності сприяло новій демонстрації життя як глибокого переживання, як відчуття буття, які може пережити тільки “істинна людина”.

“Нехай не говорять, що мистецтво — це фізіологія. Ми є мі-кро-кос-мос” (1, С. 37).

“І все-таки я в космосі і в його законах. А не в законах матерії” (1, С. 37).

“Мистецтво — це ...добитися у іншого активності в напрямку інтуїтивного схоплення і пережиття речі, ...якою вона є в суті... в космічному, якою вона є в нас” (1, С. 40).

“Мистецтво — це творчий трепет перед невідомим” (1, С. 41).

Milen'ka G. D.

THE THEATRE OF LES' CURBAS IN THE CONTEXT OF THE RUDOLF STEINER ANTROPOSOPHIC DOCTRINE

The extraordinary of Les' Curbas person who is a star of modern ukrainian direction art till nowadays hasn't discovered and perceived in its dimensions yet. There are a lot of questions such as why he became an actor having a classical university education in philosophy. Why he begun the experiments with producing being a gifted actor? Why he started his teaching practice while he was a recognised producer? The answers on all these questions could be found in his big theoretical heritage the acquaintance with which gives an opportunity to see not only a huge creative aspiration person but a person of a philosophical turn of mind as well.